

Aile, Çocuk ve Sosyal Hizmetler

ÖĞÜZ POLAT

Özet

Bu çalışma, aile kurumunun çocuğun gelişim sürecindeki işlevlerini ve sosyal hizmetler ile olan etkileşimini incelemektedir. Toplumsal yapının temel ögesi olarak kabul edilen ailenin tarihsel süreçte geniş aileden çekirdek aileye dönüşümü, çocuğun refahı ve korunması bağlamında tartışılmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin getirdiği paradigmatik değişimle birlikte çocuğun bağımsız bir birey olarak tanınmasının hukuki ve toplumsal sonuçları değerlendirilmiştir. Çocuğun korunmaya muhtaç ya da risk altındaki gruplarda yer alması durumunda devreye giren sosyal hizmet mekanizmalarının rolü, bu alanda görev yapan uzmanların sorumlulukları çerçevesinde ele alınmıştır. Özellikle fiziksel ve cinsel istismar, ihmal ve aile içi şiddet gibi olguların çocuk üzerindeki psikososyal etkileri incelenmiş; bu bağlamda sosyal hizmet müdahalelerinin çocuğun yüksek yararı ilkesine dayalı olarak nasıl şekillenmesi gerektiği tartışılmıştır. Sonuç olarak, çocuk refahının sürdürülebilir biçimde korunabilmesi için aile yapısının güçlendirilmesi, sosyal hizmet uygulamalarının etkinleştirilmesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin hem mesleki alanlarda hem de toplumsal düzeyde içselleştirilmesinin zorunluluğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Çocuk, Sosyal Hizmet, Çocuk Hakları, Çocuk Refahı, İstismar

– ARASTIRMA MAKALESİ –

8

Çocuk ve
Medeniyet
2025

Sayı: 16: 8-22

ÖĞÜZ POLAT, ouzpol@yahoo.com,
Acıbadem Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilim Dalı,
<https://orcid.org/0000-0001-8454-6817>

Geliş tarihi: 13.10.2025 • Kabul tarihi: 10.11.2025
<https://doi.org/10.47646/CMD.2025.356>

Öğuz Polat

Family, Child and Social Services

Abstract

This study examines the functions of the family institution in the child's developmental process and its interaction with social services. The transformation of the family from an extended structure to a nuclear form, considered the fundamental unit of society, is discussed in the context of child welfare and protection. With the paradigm shift introduced by the Convention on the Rights of the Child, the legal and social implications of recognizing the child as an independent individual are analyzed. The role of social service mechanisms in cases where the child is classified as in need of protection or at risk is addressed within the framework of the responsibilities of professionals in the field. Particular attention is given to the psychosocial impacts of phenomena such as physical and sexual abuse, neglect, and domestic violence on children; in this regard, how social service interventions should be structured based on the principle of the best interests of the child is discussed. In conclusion, the study emphasizes that safeguarding child welfare in a sustainable manner requires strengthening the family structure, enhancing the effectiveness of social service practices, and internalizing the Convention on the Rights of the Child both in professional domains and at the societal level.

Keywords: Family, Child, Social Services, Child Rights, Child Welfare, Abuse

Giriş

Toplunun en küçük biriminin aile olduğu kabul edilmektedir (Erdal, 2014). Aile günümüzde çekirdek aileye evrildiğinden en basit tanımıyla anne, baba ve çocuktan oluşan bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Çocuk burada 0-18 yaş arasındaki eğitiminin, büyüyüp olgunlaşmasının ailenin sorumluluğunda olduğu bir varlıktır. Burada gerek aile içinde gerekse aile dışında var olan ve yaşanan olumsuzluklar beraberinde büyük sorunları da getirmekte ve çocuğun gelişiminde de risklere yol açmaktadır.

Tarihsel süreçte aile ve çocuk kavramının değerlendirilmesinin zaman ilerledikçe değişkenlik gösterdiği ve farklılaştığı izlenmektedir. Aile ve çocuk ile ilgili tanım ve farklılıkları ilerleyen satırlarda açıklandığı için burada özellikle altını çizilmek istenen konu aile içindeki çocuğun algılanma biçimidir. Çocuk yakın zamana kadar aile büyüklerinin özellikle ebeveynlerinin kendilerinin hükmettiği ve ne isterlerse yapmak zorunda olduğunu düşündükleri biri konumundayken günümüzde artık tek başına

birey ve söz sahibi kişi olarak değerdendirilmektedir. Belki bu biraz iyimser olabilir ancak bu yaklaşım hızla yerleşmektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi de bu konudaki en büyük hukuki referans niteliğindedir. Çocuk için en büyük devrim Çocuk Hakları Sözleşmesi olmuştur. Bu sözleşmenin getirdiğı en büyük değışim; çocuğın birey olarak kabul edilmesi ve çocukla ilgili her şeyden sözleşmeye imza atan devletin sorumlu olması boyutlarıdır (Polat, 2017).

Günümüzde aile kavramını tartışırken değışen yapıda geniş aileden çekirdek aileye geçilmiş olmasında çocuk odaklı aileler boyutunun çok ön plana çıktığı ve kent yaşamında çok dikkati çekmekte olduğunun altı çizilmelidir.

Çocuğın değerdendirilmesi yapılırken korunmaya muhtaç çocuklar ya da risk altındaki çocuklar olarak değerdendirilen ve çocuğın yaşaması gereken yaşamın dışında bir hayatı yaşamakta olan çocukların değerdendirilmesinde başka değışkenlerin de olduğunu göz ardı etmememiz gerekmektedir.

Normal koşullar içerisinde çocukların aile içinde dengeli, korunmalı ve belli bir plan çerçevesinde gelişen bir yaşamı bulunmaktadır. Bu yaşam modelinde oyun çağı, okul çağı ve adolesan çağı dönemlerinde çocuk büyümekte, gelişmekte ve sağlıklı bir birey olmaya doğru yol almaktadır. Burada temel etken anne-babanın çocuğa olan ilgisi ve iletişiminin ne düzeyde olduğu ile başlayan yeterlilikler tartışması olabilir. Fiziksel ve ruhsal gelişiminin değerdendirilmesinde bunlar tartışılarak analiz edilmektedir.

Ancak çocuğın yukarıda anlatılan evdeki güvenli yaşamın dışına çıkmak zorunda kaldığı durumlar olduğunda da neler yapılacağı, bu durumlarda devreye girmesi gereken kurum ve sistemlerin neler olduğunun da tartışılması gerekmektedir. Bu sistemleri iyi kurabilmiş ve organize etmiş olan toplumların çocuklarla ilgili sorunlarla daha iyi baş edebildiğı ve orta ile uzun dönemde bunun olumsuz yansımalarını daha az yaşadıkları saptanmıştır.

Bu durumdaki çocuklar için en önemli kurumun sosyal hizmet başlığında değerdendirilen bakım ve koruma hizmeti veren kurumlar olduğunun da altı çizilmelidir. Sosyal Hizmetleri tanımlamadan önce de ülkemizde belki de en çok tartışılan konulardan birisi olduğunu ve bu alanda çalışan arkadaşların çok fazla hizmeti üstlendiklerini; yoksulluktan, şiddete, uyuşturucuya, çocuktan yaşlıya her yaş grubunda birçok alanda problemleri

çözmeye çalışmaktan ana görevleri olan izlemeyi çok yetersiz düzeyde yapabildiklerini de belirtmek doğru olacaktır.

Ülkemizde korunmaya muhtaç çocuklar olarak sınıflandırılan ve kanunda da bu deyimle geçen çocuklar çok geniş bir kapsamı içine almaktadır. Bilimsel literatürde daha çok risk altındaki çocuklar olarak değerlendirilen çocuklar kapsamına; istismar mağduru çocuklar, sokak çocukları, suça sürüklenen çocuklar, savaştaki çocuklar, çalışan çocuklar, engelli çocuklar ve madde bağımlısı çocuklar girmektedir. Tüm bu gruba giren çocuklarda en çok dikkati çeken boyutlardan birisinin aile ile olan ilişkilerinde farklı düzeylerde sıkıntıların yaşanması ve ailenin desteği ile denetimi dışında kalan çocukların başka yollara saparak zarar görmeleri gelmektedir.

Sosyal Hizmetler aile boşluğundan ya da yetersizliğinden dolayı çocukla ilgili ortaya çıkan problem ve olayları çözmek üzere başvurulacak ilk adres olmaktadır.

Tüm çocuklarla ilgili konularda temel referans her zaman Çocuk Hakları Sözleşmesidir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi

Bu sözleşme çocuklara bakış açısı ve yaklaşımlarda radikal değişikliklerin olduğu bir dönemi başlattığı için Çocuk Hakları Sözleşmesi konusunda kısaca bilgilendirme yapılması gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenen sözleşme 2 Eylül 1990 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Türkiye de dâhil olmak üzere ilk etapta 142 ülke sözleşmeyi imzalamış ya da onay ve katılma yoluyla taraf devlet durumuna gelmiştir (UNICEF, 1990). Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 2 Ekim 1995'te uygulamaya başlamıştır. Sözleşmeyle çocuk haklarının korunması amaçlanmış ve taraf devletlerin sözleşme maddelerine kesinlikle uymaları gerektiği hükme bağlanmıştır.

Toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin ve özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal ortamı oluşturan ailenin toplum içinde kendisinden beklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli koruma ve yardımı görmesi gerektiği belirtilen sözleşmede, çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliği kabul edilmektedir (Erdal, 2014). Çocuğun korunması, yaşatılması, geliştirilmesi

ve katılımı temel prensiplerine bağılı olarak çocuğun yüksek yararı temel felsefesine uygun olarak tüm maddelerinde çocukla ilgili temel yaklaşımlar yer almaktadır (Polat, 2017). Bu temel prensiplerin çocuğun gelişimini belirlediğı ve erişkin olmasında ana çerçeveyi çizdiği görölmektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulü, meclisten onayı ve sonuncu aşaması olan uyum yasalarının çıkması için yarısına kadar dolu bardak için yapılacak yorum durumu anlatacaktır. Bu bardağı yarısına kadar boş ya da yarısına kadar dolu denebilir. Ülkemizdeki durum da aynen budur. Sözleşme geçmişe baktığımızda birçok boyutta ulusal yasalardaki revizyonların yapıldığı ve bazı kurumların hayata geçirildiğı olumlu bir resim verirken diğeryandan aşılması gereken daha çok uzun bir yol olduğı gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Çocuk mahkemeleri örneğı üzerinden olaya bakacak olursak yakın zamana kadar ülkede sadece 4 tane bulunan çocuk mahkemelerinin sayısı 112'ye ulaşmış olmasına karşın Türkiye coğrafyası ve nüfusu düşünüldüğünde bu rakamın gereksinimin yarısını dahi karşılamadığı görölmektedir (Adalet Bakanlığı, 2021).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çok önem verilen başka bir boyutunu oluşturan toplum tarafından bilinmesi ve içselleştirilmesi aşamasında ise ilgili meslek gruplarının bile sözleşmeyi duymuş olma oranının çok düşük, sözleşme hakkında bilgi sahibi olma düzeyinin ise sıfıra yakın olması çok net sınıfta kaldığımızın en iyi kanıtıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de vurgulandığı üzere çocuğun yetişmesinde çok önem taşıyan aile kavramının ne olduğunu ve bu kurumun hangi aşamalardan geçtiğine de kısaca göz atmanın gerekli olduğunu düşünüyorum.

Aile

Aile en basit tanımıyla en küçük toplumsal birimdir. Yoldan yürüyen herhangi birini çevirip sorarsanız aile o kişi için en önemli insanların bulunduğu kurumdur, kendisini en rahat hissettiğı ortamdır, sevincini ve üzüntüsünü paylaşmak istediğı yerdir. Bunları uzatabilmek mümkün ama aile sonuçta kişinin kendisini ait hissettiğı yerdir. Bugünün modern yaşamı, hızlanmış temposu ise aile kavramının sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Eskiden ninesi, dedesi, teyzesi, amcası ile yaşayan insanlar artık çoğunlukla küçük aile birimlerine yani karı-koca ve çocuklardan oluşan çekirdek aile şekline dönmüştür.

Aile yıllar boyunca değişim göstermiş bir kurumdur. Bugünün endüstriyel toplumunda, işlerin genişlemesi ve yeni yerlere taşınması nedeniyle

çalışanlar daha fazla tatmin, daha fazla ücret peşinde olmuşlar, bu nedenle hareketlilik artmıştır. Taşınmalar ailelerin bir kez daha birbirlerinden izole olmaları ve bölünmeleri sonucunu doğurmuştur.

Bugünün stres ve baskı altındaki yaşamında ailenin bir uyum süreci yaşaması gerekmiştir. Bir zamanların geniş ailesinin yerini alan çekirdek ailede de bir azalma vardır. Herkesin bir arada yaşadığı geniş aileler çekirdek ailelere dönüşmüşken bugün artık çekirdek ailelerin de sayısının azaldığı, boşanmalar ile yalnız çocuğuyla yaşayan ebeveynler profili gündeme gelmiştir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu tüm dünya toplumlarında çekirdek ailelerin yok olması ve boşanmalar sonucu yalnız ebeveynlerin sayısının çoğalması da aile kavramının sorgulanmasını gerektirmektedir.

Şu anda Türkiye'de adliye kayıtları mevcut boşanma oranının hiçbir zaman olmadığı kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum sadece bizim ülkemize özgü bir durum değildir. Aynı durum Amerika'da ve gelişmiş diğer ülkelerde de görülmektedir. Örneğin Amerika'da yapılan bir çalışmada her dört hanenin birinin tek ebeveynli aile olduğu görülmektedir (Şahin vd., 2007).

Bugünkü toplumsal yaşama baktığımızda farklı aile tanımlarının olduğu görülecektir. Geçmişte aile kabul edilmeyen çeşitli oluşumların bugün aile olarak kabul edilebildiği görülmektedir. Yeni çağda ortaya çıkmış olan bir aile tanımı karışık aile olarak isimlendirilen aile yapısıdır. "Karışık aile"de (blended family) kadın ve erkek önceki evliliklerinden olan ve muhtemelen halihazırdaki evliliklerinden olan çocuklara birlikte bakmakta ve yaşamaktadırlar (Can, 2014). Bu bağlamda, yasal bir bağ olmadan birlikte yaşayan ve çocuklarına bakan ailelere de günümüzde sıkça rastlamaktayız. Farklı kültürlerde farklı aile ve birlikte yaşama şekilleri sergilenmektedir.

Ailenin kuralları, aile bireylerinin etkileşimleri sürecinde geliştirdikleri tekrarlanan etkileşim kalıplarıdır. Bu kalıpların etkili olabilmesi için iletişimin ve kuralların kesin, açık ve tutarlı olması gerekmektedir. Çoğunlukla, problemli ailelerde iletişim eksik yaşanmaktadır. Aile bireyleri açıklık söz konusu olmadan ve yetersiz bir biçimde iletişimde bulunduklarında, aynı zamanda başkalarının kastettiklerini anlamaları ve ihtiyaçlarını algılamaları beklendiğinde sonuç çoğunlukla hüsrana ve öfkeye dönüşmektedir.

Ailede en önemli konulardan birisi çocuk yetiştirmedir. Toplumun kimin etkili şekilde çocuk yetiştirip yetiştiremeyeceği konusundaki tutumu ebeveynler üzerinde baskı oluşturabilir. Kriz durumları da ailenin başa çıkma yeteneklerini zorlayabilir. Hastalık, ölüm, işsizlik ve doğal felaketler aileyi kaynaklarını harekete geçirmeye itebilir.

Bazı aileler bu durumun üstesinden gelebilirken, bazıları da gerekli uyarlamaları yapamaz ve dışarıdan yardım alma ihtiyacı duyar. Bazen, aile problemleri ve bunlarla başa çıkmada başarılı olamama durumlarına bağlı olarak ailede sürekli kriz dönemi yaşanır. Bunlar çok problemlili aileler olarak kategorize edilmektedir ve devamlı yardıma ihtiyaç duymaktadır. Bu aileler çoğunlukla da koruma hizmetleri çalışanlarının çalıştığı önemli bir aile popülasyonunu oluştururlar (Erdal, 2014).

Her ne kadar bu bağlantılar söz konusu olabilse de, şehir gerçeği, özellikle yoksul durumda olanlar için ev düzenlemelerinde değişikliklere neden olmuştur ve bu da çocuklar için kendileriyle ilgilenen yetişkinlerin mevcudiyetini azaltmıştır. Yaşamlarındaki yetişkinlerin sayısının azalması şöyle dursun, mevcut olanların yakın mesafelerde çalışıyor olma olasılıkları da azdır. Genelde, sadece küçük ailelerin değil, tek başına çocuk yetiştiren ebeveynlerin sayısında da artış olmuştur (Şahin vd., 2007).

Çocuklar farklı şekillerdeki ailelerde yetişebilirler. Hiçbir aile ihtiyaçlarına cevap verme açısından en iyisidir diye kabul edilemez; hatta tek ebeveynli evleri normal dışı olarak kabul etmek bile hatadır. Fakat, kadınlar erkeklerden daha az kazanmaya devam ettikçe kadınlar tarafından idare edilen evlerde maddi güçlük yaşanmaktadır (Polat, 2022). Çocuğuna tek başına bakan bir anne ne kadar azimli olsa da çocuk yetiştirme ve evi idare etme çoğunlukla fedakarlıkların yapılmasını gerektirmektedir.

Aynı zamanda, çoğu durumda kadınlar tarafından idare edilen evlerdeki çocukların gayet iyi durumda olduğu da doğrudur. Her ne kadar kadınlar erkeklerden daha az kazansa da çocukların yaşamlarını sürdürmesi, iyilik hali ve uzun dönemdeki başarılarına dikkat ederek, parasal açıdan daha sorumlu ve dikkatli düzenlemeler yaptıkları görülmektedir. Bazı çalışmalar bu durumdaki ailelerin çocuklarının, aynı gelir düzeyindeki ve erkeklerin idare ettikleri evlerdeki çocuklarla karşılaştırıldıklarında okullarına devam etme oranlarının daha fazla olduğu ve daha iyi beslendiklerini göstermiştir (Marwitz vd., 2025). Ailenin yapısı ne olursa olsun, çocuk yetiştirme açısından, güçlü bir sosyal destek sisteminin önemi büyüktür.

Bireysel hakların gündemde olduğu bir devirde, çocuk hakları çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Çocuk hakları daha çok ebeveynlerinin çocukları için ne yapıp ne yapmadığına göre tanımlanmaktadır. Ailenin çocuğun temel ihtiyaçlarını sağlaması beklenir. Doğumlarından itibaren, ebeveynler çocuklarının bakımı, velayeti ve kontrolü hakkına sahip bulunmaktadır. Küçük çocuklar için ebeveynler dış dünya ile olan bağlantı durumundadır.

Bu nedenle, bu çocuklar ebeveynleri önemli olduğuna karar vermedikçe herhangi bir ihtiyaçlarının karşılanması fırsatına sahip değildir. Bu ve benzeri başka durumlarda bu açıkların kapatılması için sosyal hizmetler devreye girecektir. Sosyal hizmetler çocuğun yüksek yararı için yapılması gereken her şeyi yapmakla görevlidir. Çocuğun korunması, yaşatılması, geliştirilmesi ve katılımının sağlanması kapsamında her şeyi yapmak sosyal hizmetlerin çocukla ilgili çalışma tanımı kapsamındadır.

Sosyal Hizmetler

Çocuk refahındaki en önemli meslek elemanlarından birisinin sosyal hizmet uzmanları ve çalışanları olduğu görülmektedir. Sosyal Hizmetler özellikle çocuğa yönelik her türlü olayda belirleyici rol oynamaktadır. Çocuk refahının zedelendiği, zarar gördüğü durumlarda, durum tespiti yaparak başlayan süreçteki en önemli belirleyici de sosyal hizmet uzmanlarıdır. Yurt dışında sosyal çalışmacı olarak tanımlanan bu meslek grubunda çalışanlar çok önemli görevler üstlenmektedirler.

Çocuğun aile içinde şiddete veya cinsel istismara maruz kaldığı durumlarda çocuğun o ortamda bırakılmaması ve koruma kararının alınmasına yönelik durum tespitini yaptıkları için kilit personel niteliğindedir. Hatta yurt dışında gate-keeper (kapıyı gözetleyen kişi) ismi verilmektedir. Çünkü bir olayın meydana gelmesinden sonra neler yapılacağına karar veren kişi sosyal hizmet uzmanı olmaktadır. Günümüzde ülkemizde resmi olarak çocuk koruma hizmetleri veren tüm kuruluşlar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kuruluşlardır (Polat, 2019).

Çocuk refahını tehdit eden en önemli problemlerin başında çocukların yaşadığı şiddet ve istismar davranışları gelmektedir. Her geçen gün artan düzeyde çocuğa yönelik şiddet olgularını her kesimden çocukta görmekteyiz. Bu açıdan çocuk refahı boyutunda çocuk istismar yaşadığı zaman ne yapılması gerektiği ve hangi protokollerin uygulanması gerektiğini bilmek önemlidir.

Öncelikle çocuğa yönelik ve onun yüksek yararını zedeleyen her türlü davranışın istismar ve ihmal kapsamında olduğunu bilmek gerekir. Bunu yapanın genelde aileden birisi olması da çok sık gözlenen bir durumdur. Buradaki problem, aile içinde çocuğun bu tip davranışlara maruz kaldığında buna dışarıdan yapılacak müdahalelerin pratikte birçok sorun yaratmasıdır. Çocuğun aile içinde yaşadığı istismarın boyutu kapsamında önlemlere baş vurulmalıdır.

Bu önlemlerin kaç yapayım derken göz çıkartmak diye tanımlanan deyişteki gibi olmaması önemlidir. Çünkü bazı durumlarda çocuğun yaşadığı şiddet ya da ihmal olgusunda sadece gözetim altında tutmanın ve aile bireylerini uyarmanın yeterli olacağı durumlarda çocuğu koruma kararıyla aileden almak çok büyük zararlara yol açacaktır.

Çocuk istismarı ile ilgili çalışma yapılmasındaki ilk adım bu konuda gelen bir ihbar, çocuğun şikayetçi olması ya da istismara bağlı işaretlerin ve lezyonların bu konuda bilgisi olan meslek grubu ya da herhangi birisi tarafından görülüp fark edilmesidir. Çocuk koruma hizmetleri incelemeleri için bir bildirimin kabul edilmesi yasal bir karardır (Polat, 2020). Bu kararın uygun olup olmadığı, bu konuda çalışan kişinin kritik ve kesin bilgiyi ortaya çıkarma ve toplanan bu bilgiye göre kanun ve tedbirleri uygulama yeteneğine bağlıdır.

Aile aslında çocuğun kendini en güvende hissedeceği yerdir. Ancak bazı durumlarda aileyi oluşturan bireylerden birisinin davranışı çocuğa zararlı olacak sonuçlara yol açtığından çocuk için en iyi kararı vererek müdahil olmak en doğru karar olabilmektedir. En çok yaşanan olguların aile içi şiddet, ebeveynlerin madde kötüye kullanımı, ebeveyn veya çocuğun ruhsal, sağlık veya gelişim bozukluğu problemleri, yoksulluk nedeniyle temel ihtiyaçları karşılayacak kaynakların bulunmayışı, uygun ebeveynlik konusunda bilgi sahibi olmama, kriz durumunda yeterli destek sistemlerinin bulunmayışı, çocuğa gündüz bakımının sağlanmaması, çocuğun devamlı olarak okuldan kaçması veya ciddi öğrenme problemlerinin oluşması olduğu görülmektedir (Can, 2014).

Çocuktaki lezyonların, yaralanmanın önemli boyutlarda ve sağlığı tehdit eden konumda olması veya çocuğa ateş etmek veya bıçak fırlatmak, çocuğu merdivenlerden aşağı itmek veya atmak, yeterince yiyecek vermeme, yeni yürümeye başlayan çocukları denetimsiz olarak evin dışına bırakma gibi kolaylıkla yaralanmaya neden olması olasılığının bulunduğu durumlarda müdahale edilmesi gerekmektedir.

Ayrıca çocuğa bakan kişinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocuğa bakan kişinin davranışları, yaşı, hastalığı, herhangi bir sakatlık ya da zihinsel rahatsızlığın olduğu durumların değerlendirilmesi önemlidir. Çocuğun ailesi tarafından terk edilmesi olguları da sıklıkla gözlenen olgulardandır. Tüm yukarda anlatılan durumlarda en önemli ve dikkat çeken boyut eğer hemen müdahale edilmezse çocuğun ciddi boyutta zarar görme olasılığıdır. Özellikle çocuğun bakımından sorumlu olan kişilerin -pratikte bu anne, baba ya da evde yaşayan diğer kişiler olmaktadır- henüz bir zarara neden olmamış olmalarına karşın önceden şiddet davranışında bulunmuş olmaları, ajite ve çocuğu tehdit eden davranışlarda bulunmaları bu kişileri potansiyel zarar veren kişiler konumuna sokmaktadır (Polat, 2022).

Pratikte özellikle aile içi şiddet olgularında polisin devreye girdiği ve ilk aşamada polis müdahalesinin yaşandığı görülmektedir (Polat, 2021). Anında müdahalede bulunma olasılığı bulunanlar polis, o sırada çocukla birlikte veya yakınında olan kişi ve çocuk koruma hizmetleri yani sosyal hizmet uzmanları ya da daha geniş bir söylemle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığında çalışan profesyonellerdir. Çocuk istismarının saptanması ve çocukların istismardan korunması ve rehabilitasyonu konusunda temel sorumlu ve ilgili meslek grubu sosyal hizmet görevlileridir. Bu alanda çalışmalar yapan sosyal hizmetlerin rolleri üzerinde pek durulmamıştır.

Halbuki sosyal hizmet çalışanları bu konuda en çok söz hakkına sahip meslek grubudur. Dünyada çok daha gelişmiş olmasına karşın ülkemizde kısıtlı sayıda ve yetersiz bir görünüm vermelerine karşın çocuk istismarının özellikle rehabilitasyon çalışmaları için sosyal hizmet görevlilerinin kaliteli ve yeterli düzeyde hizmet vermeleri gerekmektedir. İstismar gören çocukların korunmasındaki en etkili yöntem velayetin alınması ve çocukların koruma altına alınmasıdır. Ancak bu çok radikal bir karar olup çocuğun can güvenliğinin tehlikede olduğu ve kronik durumlarda yapılması gereken bir işlemdir.

Sosyal Hizmetler Kurumları ve İstismarcı Aile

Bakım altındaki çocuklara yönelik olan yıllık istatistikler sosyal hizmetler kurumlarının riske yakın, risk altındaki çocuklarla ilgili olduğunu ve kanunlar çerçevesinde tedbirler aldığını ortaya koymaktadır. Özellikle boşanma, korunma davalarında bakıma muhtaç çocukların bu departmanlarca desteklenmesi ve korunması istenmektedir. Sürekli olarak genişleyen bir kavram ve olgu olarak çocuk istismarı beraberinde pek çok

sorunu da getirmiştir. Bu problemler sosyal hizmet uzmanlarının, çocuk yaralanmaları ve ölümlerle ilgili istatistik çalışmalarından da öte ailelerle görüşmelerini de kapsamaktadır.

Sosyal hizmet kuruluşunun ve mensuplarının çocuk istismarı konusunda son derece hassas davranmaları ve bu konudaki belki de en önemli meslek grubunu oluşturduklarının bilincinde olmaları gerekmektedir. Bu alanda yaşanan en büyük sorunlardan birisi prosedür ile yasalar ve yapılaşmanın standartlaştırılmamış olmasıdır. Sosyal kurumların sosyal bir soruna tepkilerini yöneltirken aşırılıktan kaçması gerektiği noktası önemlidir; bu sadece çocuğun güvenliği için değil, aileler ve kendi çalışanları için de gerekli görülmektedir. Prosedür ve yasaların sıkılaştırılması uzmanların endişelenmesine neden olabilmektedir; yani personele ait prosedürlerin yanlış algılanması ve değerlendirilmesi ve çocuk istismarı alanında yapılan çalışmaların sadece yönetmeliklere bağlı olarak çözülemeyeceği gibi endişeler özellikle alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarını endişeye sürüklemektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının çocuk istismarı konusundaki çalışmalarının düzenlenmesi gerekmektedir. Bir uzman çocuk bakımı ekibinin veya küçük yerel bölgelerden sorumlu olan ekiplerin kurularak çalışmaları organize edilmelidir. Bu ekiplerin misyonu yerel iç disiplinler arasındaki ekip çalışmasının sosyal hizmet uzmanlarınca üstlenilmesi, problemlerin paylaşılması ve çocuk istismarında yer alan insanların endişelerinin belirlenmesi ve ortaya çıkarılmasını kapsamalıdır.

Bu noktada istismarın ne olduğunun tartışılması ve ortak tanımlar üzerinde de uzlaşmanın gerektiği açıktır. Örneğin istismar hangi sınırlar ve davranışları içinde olmalıdır sorusu en önemli sorulardan birisidir. Özellikle bizim gibi çocukla ilişkisinde dokunma, fiziksel hareketlerle cezalandırmanın yoğun olduğu toplumlarda bunun tartışılması çok önemlidir.

Fiziksel İstismar: “Disipline etmenin” hangi noktası fiziksel istismardır?

Bu önemli bir sorudur, çünkü bugün ülkemizde hala çocuğu dövme (çeşitli nesneler kullanarak vurmak da dahil olmak üzere) disiplin yöntemi olarak kuşaklardan beri genel olarak kabul edilmekte ve kullanılmaktadır. Her ne kadar buna karşı çıkanlar olsa da bazı araştırmacılar kötü etkilerini ortaya koysalar da burada sözü edilen vurma günlük yaşamda yoğun olarak

yaşanmaktadır. Buna karşın, çoğunlukla geçici bir kızarıklıktan fazlası olduğunda ve bundan daha fazla bir yara meydana geldiğinde ancak bu istismar olarak tanımlanmaktadır. Vurmaya ek olarak, birdenbire bir yerini tutup iyice kavramak, itmek de istismar kapsamına giren yaralara neden olabilmektedir.

Davranış kalıbı olarak tüm dayak ve bu kapsamda yapılaş hareketler istismar olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak yasal işlemlerde istismar olarak kabul edilebilmesi için çocukta meydana gelen bir yara veya lezyon ile çocukta yarattığı somut zararların saptanabilmesi şarttır. Bu çelişkili gibi gözükse de kanuni işlemlerde çocuğa ileride zararlı olabilir ya da olmaması gerekir yaklaşımlarının geçerliliği olmadığını hatırlatmak gerekmektedir. Kanun her zaman maddi delil olarak nitelendirilen somut delilleri görmek ve onları değerlendirmek ister. Değerlendirirken de yapılan eyleme bağlı olarak vücutta muayeneye saptanabilen ve adli raporla belgelenebilen ekimoz ve yaralanmaları kriter olarak almaktadır (Polat, 2024).

Cinsel İstismar

Çocukların cinsel obje olarak kabul edilip cinsel tatmin amacıyla kullanılmaları cinsel istismardır. Burada rıza olup olmaması önemli değildir. Çocuk erişkin olana ve rızasını bilinçli olarak verebileceği döneme gelene kadar şikayeti olsun olmasın cinsel istismar grubunda değerlendirilmelidir (Polat, 2021). Burada da vücutta iz bırakan herhangi bir lezyonun olmaması durumunda ancak çocuğun yaşadıklarını anlatması ve ruhsal travmanın izlerine bakarak saptamasını yapabilmek mümkündür. Bu konu oldukça girift ve çetrefillidir çünkü cinsel taciz gibi iz bırakmayan durumlarda sadece çocuğun anlattıkları ve yaşanan olay sonrasında ortaya çıkan ruhsal travmanın yarattığı psikolojik durumların saptanabilmesiyle yol alınabilmesine karşın bu konuda eğitilmiş çocuktan anamnez alabilecek düzeyde eğitim almış personelin sayısının kısıtlı olması pratikte işleri zorlaştırmaktadır (Polat, 2022).

Çocuk Üzerinde Etkiler

İstismar kronik ve uzun sürede yaşanan olaylarla karakterize olduğu için çocukta da kalıcı etkilere neden olmaktadır. İstismara maruz kalmış çocukların çoğu, diğer davranış problemleri yanında fiziksel agresyon ve şiddet davranışı gibi problemlere sahiptir ve bir ileri aşaması da suça

sürüklenen çocuk konumuna sürüklenmeleridir. Bu davranışlar kavga etme ve acı verme, devamlı olarak karşı koyma davranışı, otoriteyle zıtlasma veya yalan söyleme ve çalma gibi antisosyal davranışlar yoluyla ortaya koymaktadır. Bu problemlerin sıklığı, şiddeti ve sürelerini belirlemek önem taşımaktadır. En sık karşılaşılan sorunların; hiperaktivite, dikkat dağınıklığı, öz-saygı, depresyon ve anksiyete problemleri ve travma sonrası stres bozukluğu olduğu görülmektedir.

Hiperaktivite bozukluğu çoğunlukla, dikkat, dürtü kontrolü ve aşırı hareketlilik problemleriyle kendini gösterir. Genelde, bu teşhis yedi yaşından önce konulur. Öğretmenler ve anne-babalardan, çocuğun problemlerinin aynı yaştaki ve aynı gelişim düzeyindeki çocuklara oranla sıklığı ve şiddeti hakkında bilgi edinilmelidir. Hiperaktivitenin okulda ve evdeki etkilerinin ölçülmesi önem taşımaktadır. Eğer bu konudaki endişeler artarsa çocuk hekimi veya ruh sağlığı uzmanı tarafından değerlendirme yapılması tavsiye edilir.

Öz-saygı, depresyon ve anksiyete problemleri çocukla veya ebeveynlerle görüşme yoluyla ölçülebilir. Çoğunlukla çocuklarla görüşme, üzüntü ve önceden başlanılan şeylere karşı ilgi kaybı, gelecek hakkında ümitsizlik duyguları ortaya çıkarabilir ve bütün bunlar intihar düşüncelerinin değerlendirilmesine işaret etmelidir. Depresyonun şiddetini ölçmek için kullanılacak kriterler arasında suçluluk duyguları, önceden hoşlanılan faaliyetlere karşı ilgi kaybı, sinirlilik, fiziksel şikayetler, enerji ve kilo kaybı, suçluluk duyguları ve kendini, dünyayı ve geleceği olumsuz niteliklerle algılama yer almaktadır. Anksiyete problemi, sık sık endişeye kapılma, birçok şeyden korkma, anksiyete ile ilgili fizyolojik belirtiler ve belli yerler ve insanlardan kaçınma şeklinde sergilenir.

Travma sonrası stres bozukluğu ve ilgili reaksiyonlar, görüşme sırasındaki çocuğun yaşamındaki korku verici olaylar hakkındaki sorular, çocuk üzerinde baskı yaratacak belli bir olayın meydana gelip gelmediği sorusu ile belirlenebilir, ayrıca bu belirtilerin şiddeti de ölçülmelidir.

Çocuğun ruh sağlığı problemleri ebeveyn ve çocuk arasındaki çatışma ve aile problemlerinden kaynaklanıyor olabilir. Ölçümler ebeveynler veya ailenin olumlu veya olumsuz özellikleri hakkında bilgi verir. İstismar görmüş çocuklar, ebeveyn denetiminin ve olumlu disiplinin sınırlı olduğu, sert bir disiplinin tutarsız veya aşırı kullanımının söz konusu olduğu bir evde yaşıyor olabilirler. Bu da çocuğa bakım stratejilerinin ölçülmesini gerektirmektedir. Ailedeki çatışma, düşmanca yaklaşım ve cezalandırma

düzeyleri de ek olarak sorulan sorularla araştırılmalıdır. Evde, ailenin etkileşimini gözlemlemek çok önemli bilgiler sunar.

Şüphesiz ki, ailenin olumlu etkilerinin de belirlenmesi gerekmektedir. Çocuğun farklı kaynaklardan (aile, okul ve arkadaşları) alabildiği sosyal desteğin düzeyi ve sıcaklık, birbirine bağlılık, destek veren bir yaklaşımla hareket etme ve birbirine etki etme de ölçülmesi önemli diğer kriterlerdir.

Sonuç

Aile, çocuğun doğumundan itibaren güvenliğini, gelişimini ve sosyalleşmesini sağlayan temel kurumdur. Ancak aile yapısındaki dönüşümler, toplumsal değişim ve ekonomik koşullar, çocukların refahı üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile birlikte çocukların birey olarak kabul edilmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde önemli bir kazanım olmakla birlikte, bu hakların içselleştirilmesi ve uygulamaya yansıtılması noktasında ciddi eksiklikler mevcuttur. Çocuk istismarı ve ihmali, aile içi şiddet, yoksulluk ve ebeveyn yetersizlikleri, çocukların hem fiziksel hem de psikososyal gelişimlerini tehdit etmektedir.

Bu noktada sosyal hizmetler, çocuk refahını koruma ve risk altındaki çocukları destekleme açısından kilit bir role sahiptir. Sosyal hizmet uzmanlarının doğru müdahaleleri, çocuğun yüksek yararı ilkesine dayalı kararların alınması ve uygun koruma mekanizmalarının devreye sokulması, çocukların geleceği için kritik önemdedir. Bununla birlikte, yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi, kurumlar arası işbirliğinin artırılması ve toplumsal farkındalığın geliştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, çocuk refahının sürdürülebilir biçimde sağlanabilmesi için aile yapısının desteklenmesi, sosyal hizmetlerin etkin ve kapsayıcı bir yapıya kavuşturulması ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin toplumsal ve mesleki düzeyde bütüncül biçimde uygulanması zorunludur. Ancak bu şekilde, çocukların güvenli, sağlıklı ve eşit koşullarda gelişimleri güvence altına alınabilir.

Oğuz Polat

Kaynakça

- Adalet Bakanlığı. (2021). *Adalet Bakanlığı faaliyet raporu 2021*. Erişim adresi: <https://www.adalet.gov.tr/>
- Ankan, Ç. (1988). Ailede çocuğa yönelik şiddet. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 6(1-3). Ankara.
- Atauz, S. (1991). Çocuk istismarı ve ihmali. Ankara: Gözde Repro Ofset.
- Bulut, İ. (1996). *Genç anne ve çocuk istismarı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Can, Y. (2014). Türk ailesinde aile içi şiddetin kültürel dinamikleri. *Journal of Turkish Studies*, 9(8), 13-13. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7137>
- Duyan, V. (2003). Tıbbi sosyal hizmetler. *Sağlık ve Toplum*, 14(2), 1-22.
- Erdal, L. (2014). Türkiye'de sosyal politika ve koruyucu aile hizmet modeli. *Sosyoekonomi*, 22(22). <https://doi.org/10.17233/se.27202>
- Kahramanoğlu, E. (1990). Eğitim yönetimi ve sosyal hizmet okulları. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 8(1-3). Ankara.
- Karataş, K. (2002). Türkiye'de sosyal hizmetler eğitiminin dün, bugün ve geleceği. *Sosyal Hizmetler Uzmanı Dergisi*, 6, Ankara.
- Marwitz, U., Higgins, D. J., ve Whelan, T. (2025). Child focused, curious, and open to complexity: A new model for assessing and addressing domestic and family violence in child protection practice. *Child Protection & Practice*, 5(11), Article 100175. <https://doi.org/10.1016/j.chipro.2025.100175>
- Polat, O. (2017). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı - 1: Tanımlar, türler ve yaygınlık* (2. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Polat, O. (2019). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı - 2: Önleme ve rehabilitasyon* (2. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Polat, O. (2020). *Adli tipte bilirsizlik* (2. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Polat, O. (2021). *Şiddet* (3. baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Polat, O. (2022). *Viktimoloji* (2. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Polat, O. (2024). *Klinik adli tıp: Adli tıp uygulamaları* (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- UNICEF. (1990). Çocuk haklarına dair sözleşme. Ankara: UNICEF Yayınları.
- World Health Organisation. (1986). *Community health surveys: A practical guide for health workers*. Geneva: The International Epidemiological Association & WHO.
- Şahin, F. T., ve Cevher, F. N. (2007, 10-15 Eylül). Türk toplumunda aile-çocuk ilişkilerine genel bir bakış [Bildiri]. *ICANAS 38*, Ankara, Türkiye.